

JUHEND VÄÄRTUSALASEKS TÖÖKS EESTI JA VENE KEELE NING KIRJANDUSE AINEKAVADEGA

Sisukord

1. <i>Metoodiline juhend väärtusalaseks tööks</i>	2
1.1. Mis on väärtused?.....	3
1.2. Väärtuskasvatus koolis	5
1.3. Riikliku õppekava väärtuste analüüsi alused	7
2. <i>Eesti keele ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist</i>	9
2.1. Väärtused eesti keele ainekava kirjelduses ja eesmärkides.....	9
2.3. Prioriteetsed väärtused eesti keele ainekavas.....	11
3. <i>Kirjanduse ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist</i>	12
3.1. Väärtused kirjanduse ainekava kirjelduses ja eesmärkides.....	12
3.2. Väärtused kirjanduse ainekava õppesisus ja õpitulemustes	12
3.3. Prioriteetsed väärtused kirjanduse ainekavas	15
4. <i>Vene keele ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist</i>	16
4.1. Väärtused vene keele ainekava kirjelduses ja eesmärkides.....	16
4.2. Väärtused vene keele ainekava õppesisus ja õpitulemustes.....	16
4.3. Prioriteetsed väärtused vene keele ainekavas.....	16
5. <i>Kirjanduse (vene õppekeelelega koolis) ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist</i>	17
5.1. Väärtused kirjanduse ainekava kirjelduses ja eesmärkides.....	17
5.2. Väärtused kirjanduse ainekava õppesisus ja õpitulemustes	17
5.3. Prioriteetsed väärtused kirjanduse ainekavas	18

1. Metoodiline juhend väärtusalaseks tööks

Hariduse olemus on sügavalt eetiline, kuna toetub arusaamale sellest, kes on inimene ja kuidas peaks elama. Haridus (saksa k. *Bildung*) tähendab mitte ainult teadmiste andmist, vaid ka inimese kasvatamist ja kujundamist. Inglise filosoof ja esseist Bertrand Russell kirjutas 1920-ndatel aastatel, et „see, millist haridust me tahame anda oma lastele, sõltub sellest, milliseid iseloomuomadusi peame ideaalseks“.

Noorte inimeste väärtuskasvatuse puhul on koolil suur roll, kuigi on selge, et oma moraalsed arusaamad saab laps kodust ja väljaspool kooli on teisigi olulisi mõjutajaid. Siiski on kooli käes võimsad hoovad. See on ainus koht, kus me saame tegeleda süsteemse ja teadmispõhise väärtuskasvatusega, mida viivad läbi vastava väljaõppe saanud õpetajad. Seetõttu on väärtuste integreerimine ainekavadesse väga oluline. Ent vähemalt sama oluline, kui mitte olulisemgi, on õpetajate koolitus ja õpivara koostamine. Samas leitakse, et selleks, et õpetajate koolituses ja täiendkoolituses hakataks õpetajaid väärtuskasvatuseks ette valmistama, on vaja ainekavadesse väärtused ja väärtuskasvatus sisse tuua. Samuti on lugu õpikutega ja muude õppevahenditega (ka õpetajate raamatutega), mis tuginevad õppekavas kirja pandule.

Meie käsitus lähtub sellest, et väärtustele tuleb pöörata tähelepanu kõigis ainekavades. Kuigi mõnes aines on väärtusi, mille üle õpilastega arutleda, rohkem kui teises, on kõigi ainete kaudu võimalik kujundada õpilaste väärtusi kui vourusi (sisseharjutatud käitumiskalduvusi).

Ainekavade analüüsimiseks väärtuste aspektist moodustasime töögrupi koosseisus:

- TÜ eetikakeskuse juhataja prof. Margit Sutrop ja töötajad Nelli Jung, Kristi Lõuk, Laura Lilles, Mats Volberg, Aire Vaher, Kadri Lutt, Triin Pisuke, Mari-Liis Tina ja Triin Paaver. TÜ filosoofia osakonna doktorant Aive Pevkur ja teadur Marek Volt.
- TÜ haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskuse juhataja Anita Kärner, töötajad Pille Kõiv, Maria Jürimäe, Liisa Aru, Pihel Kutsar ja Juta Jaani.
- TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi dotsent Halliki Harro-Loit, TÜ pedagoogika osakonna dotsent Jüri Ginter.

Oma analüüsi tegemisel lähtusime soovist aidata ainekavade tegijatel väärtustele tähelepanu pöörata ja olla peegliks, kust näeb, kuidas väärtuste käsitlemine on õnnestunud¹.

---

¹ Töö osana toimus ainekava tegijatele 19. märtsil 2009 konverents „Väärtused ainekavades“, mille raames arutati analüüsi ka valdkondlikes seminarides. Lisainfot ja ettekannete tekste saab lugeda aadressil <http://www.eetika.ee/545947>.

1.1. Mis on väärtused?

Sõna „väärtus” tuleb ladina sõnast *valere*, mis tähendab „väärt olema”. Sõna kasutus on lai. Kõige levinum määratlus on, et väärtused on soovide objektid, mis juhivad meie toimimist.

Mõnikord kasutatakse sõna „väärtus” kitsalt kui sünonüümi sõnadele „hea” ja „väärtuslik”, mõnikord kogu hinnanguliste terminite skaala kohta. Kitsama tähenduse puhul on väärtuse vastandiks *halb* või *antiväärtus*, laiemal tähenduse puhul on vastandiks *fakt*, millega viidatakse sellele, et väärtusi ei tunta mitte samal moel nagu empiirilisi fakte.

Öelda, et mingi asi on väärtuslik, tähendab öelda, et teda on väärt omada, saada või teha, et asjal on mingi omadus, mis teeb ta väärtuslikuks. Väärtused on suhtelised, nad on väärtused kellegi jaoks. Väärtus on miski, mis tagab indiviidi heaolu ja õitsengu (E. J. Bond)².

Shalom Schwartzi ja Wolfgang Bilsky³ järgi on personaalsed väärtused inimeste universaalsete vajaduste kognitiivsed representatsioonid, mis koosnevad 5 erinevast tunnusest, sisaldades 1) uskumusi, 2) püüeldavaid seisundeid või käitumisi, 3) on konkreetsete situatsioonide ülesed, 4) juhivad valikuid või käitumise ja olukordade hindamist, 5) neid võib reastada vastavalt suhtelisele tähtsusele. Vajadused, mille rahuldamist kõik inividid ja ühiskonnad soovivad, on: indiviidide ja bioloogiliste organismide vajadused, sotsiaalse koostoime vajadused, ellujäämise ja heaolu vajadused. Schwartzi väärtuste süsteemis on motivatsioonilised eesmärgid välja toodud: võim, saavutus, hedonism, stimulatsioon, enesesuunamine, universalism, heategemine, traditsioon, konformsus, turvalisus.

Väärtuste olemus

Väärtused jagunevad seesmisteks ja instrumentaalseteks. Puhtalt seesmised väärtused on hüved, seisundid vms, mida me soovime nende endi pärast, sõltumata sellest, kas nad aitavad kaasa meie heaolule (nt ilu, hea tahe, õnn, lihtsad rõõmud). Puhtalt instrumentaalsed väärtused on midagi, mida me soovime kui vahendit millegi jaoks (nt raha on vahend teiste hüvede saavutamiseks, ravim tervise toomiseks). Kolmandaks jaotuseks võib pidada kombineeritud väärtusi (nt teadmine ja tervis on head iseenesest, aga head ka kui vahendid teiste hüvede saavutamiseks).

---

² Bond, E.J. *Reason and Value*. Cambridge University Press, 1983.

³ Schwartz, S.H, Bilsky, W. „Toward a Universal Psychological Structure of Human Values”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1987, 53.

Schwartz, S.H, Bilsky, W. „Toward a Theory of the Universal Content and Structure Values: Extensions and Cross-Cultural Comparisons”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1990, 59.

Filosoofid vaidlevad ka selle üle, kas väärtused on subjektiivsed või objektiivsed. Kas mingid asjad on väärtuslikud sellepärast, et me neid *ihaldame* või me ihaldame neid sellepärast, et nad on *väärtuslikud*?

Väärtuste tüübid

Väärtusi on mitut tüüpi: bioloogilis-füüsikalised väärtused (elu, tervis, keskkond, jt), sotsiaalsed-poliitilised väärtused (vabadus, õiglus, sallivus, kultuuriline mitmekesisus, õiguspõhisus, võrdõiguslikkus, rahvuslus, patriotism, keel, demokraatia jt), moraalsed väärtused (ausus, hoolivus, headus, töökus, väarikus, lugupidamine jt), esteetilised väärtused (ilu, kunst), jne.

Voorused on iseloomutäiused, sisseharjutatud käitumiskalduvused, mille tulemuseks on harjumuspärased teod. Tavapärastelt on voorusi jagatud kahte tüüpi: moraalsed ja mittemoraalsed, kusjuures eristuse kriteeriumiks võetakse see, kas voorused on intuiitiivsed või seotud moraaliprintsiipidega. See on üks võimalik jaotus.

Moraalsed voorused: ausus, heasoovlikkus, sallivus, mittepahatahtlikkus, õiglus, kohusetundlikkus, tänulikkus, jne

Mittemoraalsed voorused: loovus, ettevõtlikkus, vaprus, optimism, ratsionaalsus, enesekontroll, kannatlikkus, visadus, töökus, musikaalsus, puhtus, teravmeelsus, jne.

Pluralistliku ühiskonna väärtused

Väärtusi võib reastada vastavalt nende suhtelisele tähtsusele. Kui me võtame aluseks pluralismi, siis selle järgi pole ükski väärtus absoluutne – selline, mida ei saaks mõnes olukorras teine väärtus üles kaaluda. See tähendab, et me ei saa paika panna, milline väärtus on kõige tähtsam. Me teame, et on palju objektiivseid väärtusi, st asju, mida me hindame, ent missugust väärtust peame eelistama, kui mõlemat objektiivset väärtust kaitsta ei saa, sõltub kontekstist. Kui inimestel on valik erinevate väärtuste vahel, siis on tähtis, et nad suudaksid teha mõtestatud valikuid, mõelda järele, mis tagajärjed on ühe või teise väärtuse kõrgemale seadmisel. Kuna ühiskonnas tehakse palju valikuid koos, on vaja õppida ka oma eelistusi põhjendama ja teiste ees kaitsma, osates leida argumente oma eelistuse kasuks. Seetõttu peaks väärtuskasvatus koolis valmistama noort inimest ette mitte ainult häid käitumistavasid järgima vaid ka oma väärtuste ja valikute üle arutlema.

1.2. Väärtuskasvatus koolis

Väärtuskasvatus on väga kompleksne. Kuigi väikene laps õpib alul käskude ja keeldude (indoktrineerimise) ning eeskujude jäljendamise kaudu, muutub isiksuse kasvades järjest olulisemaks refleksioon ja arutlemine. Samas on väärtuste kui vooruste kujunemisel väga tähtis, missugune on keskkond – kas see võimaldab positiivsete väärtuste järgi tegutseda ja kas heade tegude eest saadakse positiivset tagasisidet ning halbadele tegudele järgnevad negatiivsed sanktsioonid.

Väärtuskasvatus peaks täitma nelja ülesannet:

- 1) õpetama enda ja teiste väärtusi ära tundma, märkama (kus väärtused avalduvad?),
- 2) suunama reflekteerima väärtuste üle (kas need on head väärtused? millised võivad olla nende väärtuste järgi tegutsemise tagajärjed?),
- 3) võimaldama voorusi praktiseerida (harjutades kujuneb iseloom),
- 4) olema peegliks, andma tagasisidet (toetades moraalset arengut).

Väärtuskasvatuse meetodeid on erinevaid. Kaasaegses haridusfilosoofilises diskussioonis tuuakse välja kolm levinumat meetodit:

- Ratsionaalse arutluse kaudu (aluseks võivad olla narratiivid või ühine arutlemine juhtumite üle).
- Iseloomukasvatuse kaudu (iseloom hõlmab nii mõtlemist, tundmist kui käitumist).
- Holistlik lähenemine, mis integreerib mõlemad meetodid.

Tegelikult kujundab iga õpetaja õpilaste väärtusi, olgu teadlikult või ebateadlikult. Õpetaja on oma käitumisega õpilastele jäljendatavaks eeskujuks. Seetõttu peavad õpetajad kriitiliselt reflekteerima selle üle, milliseid väärtusi nad edasi kannavad ja õpilastes kujundavad. Õpetajate endi väärtustest oleneb nii õpimeetodite kui hindamismeetodite valik, aga ka õpilaste ja kolleegidega suhtlemise viis. Õpetaja kui väärtuskasvataja võimuses on ärgitada õpilasi saama teadlikuks oma väärtustest, anda neile oskus väärtuste üle reflekteerida ning arutleda ja toetada õpilaste moraalset arengu, nende isikliku moraalikoodeksi väljakujunemist. Igas õppeaines on võimalik panna õpilasi mõtlema ja arutlema teatud oluliste väärtuste üle. Väärtuste peale mõtlemine ja valikute nägemine ja teadvustamine aitab kujundada teadlikult toimivat inimest.

Tähtis on, et õpilasele antaks aega mõelda selle üle, miks üks või teine väärtus on oluline. Kui lihtsalt edastada teadmist, et see on oluline, ei pruugi see veel õpilasele omaseks saada. Seetõttu on vajalik lasta õpilasel ise selle teadmiseni jõuda.

Käitumiskalduvused ehk väärtused kujunevad läbi praktika. Kooli kontekstis tähendab see, et õpilase arusaam demokraatiast ei kujune mitte niivõrd ühiskonnaõpetuse tunnis, kus ta saab *teada*, mis on demokraatia, vaid koolis valitsevate suhete läbi, iseotsustamist *praktiseerides*. Tähtis on saada demokraatia kogemus – et õpilane saab pidevalt võimaluse oma arvamus välja öelda, et teda kuulatakse, et ta saab koos teistega osaleda otsustamises ja et selle tulemusena midagi muutub.

Samuti tuleb mõelda sellele, missugune on õpikeskkond, klassi sisekliima ning suhtumine õpetamise ja õppimisse. Sageli on tunnis õpetatavast aga hoopis tähtsam see, mis toimub väljaspool tunde. Ühine ettevalmistus olümpiaadideks, koolipeo kavandamine, kooli ajalehe tegemine või isegi klassikoosoleku läbiviimine on sageli väärtuskasvatuse seisukohalt hoopis mõjukamad. Kui uskuda, et iseloom kujuneb läbi harjutamise, siis on õpilastele vaja anda võimalusi heade iseloomuomaduste kujunemiseks. Kogu õpiprotsess peaks olema koolis kujundatud läbi väärtusprisma. Mida enam anname koolis õpilastele võimalusi ise valida ja otsustada, kaasa mõelda, oma arvamus välja öelda, esitada küsimusi ning oskusi töötada grupis, koosolekuid läbi viia, seda enam arendame neid iseloomuomadusi, mida me neis näha tahame.

Väärtuskasvatus ja hindamine

Kuigi õpilase väärtuselist arengut ei saa hinnata samamoodi kui teadmiste omandamist, on ometi võimalik hinnata seda, kas õpilane oskab väärtusi ära tunda, nende üle arutleda ja põhjendada väärtuskonfliktide puhul ühe väärtuse eelistamist teistele, st oma valikut. Väärtuste hindamine peaks toimuma tagasisidestamisena, kus õpilasele antakse mõista, kas ta teab, arutleb ja käitub ootuspäraselt.

Paljudes riikides⁴ on väärtuskasvatusest saanud kogu koolis toimuva kompass. Seda on iseloomustatud kui pööret teadmistekeskselt koolilt väärtustekeskssele koolile. Ideaalsel juhul arendavad õpetajad ja koolijuhid välja kogu kooli hõlmava väärtuskasvatuse, pöörates tähelepanu oma kooli põhiväärtuste sõnastamisele, väärtuskasvatuse lõimimisele õppekavasse, nn varjatud õppekavale, tunnivälisele tegevusele ja koostööle eri huvigruppide

---

⁴ Vt nt USA-s käivitunud iseloomukasvatuse programmi: Character Education Partnership, <http://www.character.org/> või Soome projekt Suomen Tammi <http://www.edu.fi/SubPage.asp?path=498,24009,24538,60241>.

vahel. Sellise kompleksse väärtuskasvatussüsteemi toimimist saab mõõta hindamismudeli abil, mis võimaldab oma tegevust analüüsida ja paremini suunata.⁵

Eestis on senini koolis pööratud tähelepanu eelkõige teadmiste omandamisele. Ometi pole see, milliseid iseloomuomadusi ja väärtushinnanguid lastes ja noortes kasvatakse, sugugi vähemtähtis.

1.3. Riikliku õppekava väärtuste analüüsi alused

Õppekavaanalüüs väärtuste aspektist tähendab kokkupuutumist kõige põhilisema küsimusega: Mis on hariduse sisu – milliseid väärtusi see kannab? Õppekava alusväärtused on need ühiskonna ühisväärtused, mida haridus peab edasi kandma ja järeltulevates põlvkondades kujundama. Teiseks lähtub õppekava küsimusest: Mis on kasvatuse eesmärk? Millist inimest (milliste iseloomuomadustega, hoiakutega inimest) me tahame kasvatada?

Senine õppekava vaid deklareerib, milliseid väärtusi tuleb edastada, aga pöörab liiga vähe tähelepanu sellele, kes, kus ja kuidas peaks neid asju käsitlema.

Õppekava üldväärtused, mis üldosas kajastuvad, peaksid ütlema, missugust inimest (milliste iseloomuomadustega, hoiakutega inimest) me tahame kasvatada. Meie arvates peaksid üldosas kajastuma need ühendavad alusväärtused, mida väljendavad nii Eesti Vabariigi põhiseaduse preambul kui ka Euroopa Liidu alusdokumendid. Neid väärtusi võib tinglikult jagada järgmiselt:

- **Moraalsed väärtused** (ausus, hoolivus, õiglus, inimväarikus, lugupidamine iseenda ja teiste vastu);
- **Sotsiaalsed väärtused** (vabadus, demokraatia, õigus, solidaarsus, vastutus, rahvuslus, emakeel, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, sooline võrdõiguslikkus).

Ainekavades kajastatud väärtused peavad minema kokku üldosa väärtustega.

Ainekava tööversioonide analüüsimisel lähtusime järgnevatest küsimustest:

- Millised väärtused on kajastatud ainekava üldosas (lühikirjeldus, eesmärgid, kirjeldus)? Kuidas on neid käsitletud: kas väärtused on seal kui tunnetus- ja käsitusobjektid või kui hoiakud/iseloomuomadused või vourused? Kas üldosas

---

⁵ Praegu on väljatöötamisel sellised väärtuskasvatuse hindamisalused, mis sobivad väärtuskasvatuse tulemuslikkuse mõõtmiseks Eesti oludes ja millest võib kasu olla ka õpilaste hindamisel. Nende aluste väljatöötamiseks teeb TÜ eetikakeskus koostööd paljude osapooltega, s.h koolijuhid, õpetajad, ülikoolide haridusteoreetikud, Haridus- ja Teadusministeerium ning Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus.

reflekteeritakse selle üle, mida saab isiksuse kasvatamiseks just selle aine spetsiifikat arvestades teha?

- Kas ainekava sisuosa (õpitulemused ja õppesisu) peegeldab ja selgitab üldosas kajastatud väärtusi? Kas ainekava osad on väärtuste aspektist omavahel kooskõlas? Näiteks, kas aine sisu sisaldab varjatud väärtustena hoopis midagi erinevat sellest, mis on deklareeritud üldosas?
- Millised väärtused tõusevad ainekava lugeja jaoks esile prioriteetsena? Kas need kattuvad nendega, mis võiksid selle ainekava jaoks prioriteetsed olla?

Ainekava analüüsidest pidasime otstarbekaks eristada:

- 1) väärtused kui tunnetus/käsitlus/arutlusobjektid
- 2) väärtused kui sisseharjutatud käitumiskalduvused

Käitumiskalduvuste puhul on tegemist ühe komponendiga pädevustest, mille juures on oluline, kuidas teadmised, oskused ja suhtumised/väärtushinnangud koos toimivad.

Üks ja sama väärtus võib olla mõnikord nii käsitlusobjektiks kui ka käitumiskalduvuseks. Näiteks võiks eesti keele ja kirjanduse tunnis rääkida aususest – internetist ei tohi tekste niisama maha kopeerida, vaid tuleb ausalt öelda, kes on selle autor. Samas kasvatame selle kaudu ka ausust kui käitumiskalduvust. Ausa inimese kasvatamiseks ei piisa aga ilmselt aususe kui väärtuse üle arutlemisest või sellele tähelepanu juhtimisest. Vaja on seda vöörust harjutada, sest iseloom kujuneb läbi harjutamise, nagu Aristoteles osutas. Õpetajad peavad reageerima vastavalt – soovitud käitumist tuleb vastavalt hinnata, et motiveerida sellist käitumist. Meenutagem Õpetaja Lauri, kes ütles Tootsile: „Tee kasvõi pool õppetükki, aga tee ise!“.

Väärtuskasvatus ainetunnis sisaldab kahte liiki tegevusi (mis võivad olla omavahel seotud). Ühelt poolt saab ainetunnis õpetada väärtusi märkama ning nende üle reflekteerima: väärtused kui tunnetus/käsitlus/arutlusobjektid. Teiselt poolt ei tähenda väärtustest teadlik olemine veel, et nende järgi elatakse. Näiteks inimene võib teada, et tervis on hea (on väärtus), aga ikkagi eelistab harrastada ebatervislike eluviise. Põhjus on selles, et mingi teine väärtus, nt mõnu on väärtuste hierarhias kõrgemal kohal või takistab inimest tahtenõrkus. Hariduse eesmärk on mitte ainult teadmiste andmine, vaid ka isiksuse kasvatamine, mille puhul on oluline iseloomuomaduste kujundamine.

2. Eesti keele ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist

Ainekavasse on lõimitud nii õppekava üldosa alusväärtused, ülesanded (mis viimases üldosaversioonis, kuupäevaga 16.02.2009, sisaldavad palju väärtustega seonduvat), võtmepädevused kui ka läbivad teemad, loomulikult vastavalt aine eripärale. Lõiming ei kajastu niivõrd märksõnade tasandil ainekava üldosas (ehkki ka seal), kuivõrd pigem õppesisus ja -tegevustes ning õpitulemustes.

2.1. Väärtused eesti keele ainekava kirjelduses ja eesmärkides

Ainekava kirjelduses ja eesmärkides on väärtusena kajastatud eesti keel⁶ kui väärtus iseeneses ja rahvuskultuuri kandja, emakeeleoskus kui suhtlemispädevuse alus ning mõtlemis- ja õppimisvahend, funktsionaalne kirjaoskus, sh. ka tekstide rekreatiivne funktsioon („on võimeline. . . tekstide toel teadlikumalt õppima ja asju ajama, tekste nautima“).

Eeskätt voorustena on kajastatud:

- austus oma kultuuri vastu; austus teiste kultuuride vastu, kultuuriline avatus („suhtub lugupidavalt ja tolerantset viipekeele ja eesti keele kui võõrkeele kasutamisesse; toetab muu emakeelega kaaslaste eesti keele omandamist“)
- sotsiaalse ja suhtlemispädevuse väärtustega seonduvad komponendid, nt koostöövalmidus ja kodanikuaktiivsus, empaatia („toimib . . . ühiskonna tegusa liikmena, arvestades konteksti ja kaasinimesi“), motivatsioon ja (suhtlemis) julgus (sh. valmisolek kodanikualgatuseks), vastutustunne, koostöövalmidus, tõhusus („saavutada . . . üksteisega arvestades tõhusaid tulemusi rühma- ja paaristöös“), keeleviisakus ja -vääriskus
- loovus („. . . arendada oma loomevõimet“)
- identiteet („suhtleb, loeb ja kirjutab . . . et kujundada oma isikupära, identiteeti ja enesetunnetust“)
- enesetäiustamissoov, motivatsioon elukestvaks õppeks („täiendab järjekindlalt oskusi asjakohaselt kasutada suhtluskanaleid, täiustab oma kirjakeeleoskust“)
- eetilised („väärtustab ausust ja õiglust, inimväarikat ja vastutustundelist käitumist⁷“)

---

⁶ Kogu ainekava tegeleb olulisel määral just eesti keele väljendusvahendite, struktuuri, normide jms. tundma õppimisega, st. eesti keele kui sotsiaalse väärtuse tähtsustamine käsitlusobjektina. Ehkki eesti keel on väärtusena kajastatud nii Põhiseaduses kui ka väärtusprogrammis, ei pea antud analüüsi autorid siiski mõistlikuks eesti keele õpet pidada otseselt väärtuskasvatuseks, ehkki loomulikult on ka see väärtuskasvatuseks selle aine juures väga oluline.

⁷ Ainevaldkonna ühisest sissejuhatuses

Ehkki tekst tervikuna toob esile mitmeid eesti keele õppe väärtuskasvatustlikke võimalusi, jäävad mõned väljendid selles siiski liialt üldsõnaliseks, nt „kasutab keelt eetilisel⁸”, seetõttu on neid raske konkreetse väärtusega seostada (sarnast sõnastust leidub ka õpitulemustes, näiteks „vahendab kuulnud ja loetud tekste eetiliselt”).

2.2. Väärtused eesti keele ainekava õppesisus ja õpitulemustes

Ainekava autorid on leidnud hea tasakaalu spetsiifilise ainesisu ja võtmepädevuste, emakeeleõppe traditsioonide ja tänapäevase infoühiskonna vajaduste vahel. Õpikäsitus on kooskõlas üldosa ideaalidega – väärtustatakse iseseisvat, empaatilist, koostöövalmis ja -oskustega inimest, see kajastub nii eesmärgistuses, sisus kui ka nt keskkonna kirjelduses:

Õppetöök tuleb kindlustada ruum liikumisega seotud tegevuste (dramatiseeringud, õppemängud jms) läbiviimiseks.

Austust oma kultuuri vastu võib leida III kooliastme õpitulemustest („väärtustab eesti keelt ühena Euroopa ja maailma keeltest”). Suhtlemispädevuse, sh funktsionaalse kirjaoskuse (selle nimega nimetamata) edendamist selgitatakse kõikide kooliastmete õpitulemustes ja õppesisus. Kuigi kaudselt leidub viiteid ka sellele, kuidas soovitakse arendada eesmärkides kirjeldatud kultuurilist avatust (nt: „Arutlemine paaris ja rühmas: oma suhtumise väljendamine, nõustumine ja mittenõustumine, ühiste seisukohtade otsimine, kaaslaste arvamuse küsimine.), võiks see aspekt ehk veelgi konkreetsemalt esile tulla.

Õppesisust võib leida veel väärtusi, mida eesmärgis ja kirjelduses ei nimetata: privaatus, ohutus virtuaalkeskkonnas (II kooliastme õppesisu: „Suhtlemine virtuaalkeskkonnas: eesmärgid, võimalused, ohud (privaatse ja avaliku ala eristamine)... Privaatses ja avalikus keskkonnas suhtlemise eetika”), kaudselt autorlus (III astme õpitulemused: „valib kriitiliselt oma teabeallikaid ja osutab nendele sobivas vormis”), sõnavabadus ja vastutus (III astme õppesisu). Kui neid väärtusi liigitada suhtlemispädevuse alla, siis võiks see olla ainekava üldosas selgelt lahti kirjutatud ja põhjendatud. Lisaks sellele võiksid identiteet ja omakultuur saada õpitulemustes olulisema koha.

Nii üldosas (2.1.2, 2.1.3) kui sisuosas, eriti õppesisus ja –tegevustes, kajastuvad veel mitmed olulised väärtused, nt:

---

⁸ Kui selle all on mõeldud näiteks vastutustundlikku, kaaslast arvestavat ja austavat suhtlemist või siis ausust, siis tuleks see selguse huvides sel viisil ka lahti kirjutada.

Õppevaldkondade lõimimise tulemusel areneb eakohaselt õpilase mõtlemisvõime, suhtlusoskus, enesetunnetus ja identiteet. Ta on võimeline eetilisel, olusid ja partnerit arvestades suhtlema; kuulamis- ja lugemismaterjali omadel eesmärkidel kriitikameelega valima ja analüüsima; tekstide toel teadlikumalt õppima ja asju ajama, tekste nautima.

Normikohase keelekasutuse omandamise toetamiseks võiks keelereeglite ja –teadmiste kõrval ehk veelgi enam rõhutada vabalugemise (sellega seonduval raamatute kättesaadavuse, motivatsiooni jms) rolli. Ainekava hindamise osa võiks anda konkreetsema vastuse küsimustele, mis on emakeele ainekava peamised väärtused, seejuures võib tugineda olemasolevale üld- ja sisuosale. Täpsem lahti kirjutamine on siiski oluline, sest kui hindamises saavutavad nt õigekiri, teadmised keelereeglitest vms suhtluspädevusest ja funktsionaalsest kirjaoskusest suurema kaalu, mõjutab see kindlasti kogu õppeprotsessi.

Ainekavas võiks väärtustada ka õpilase aktiivsust tunnis osalemisel, et seada eesmärgiks toetus julgelt oma arvamust avaldava inimese kujunemisele.

I kooliastme puhul võiks kaaluda võimalust sarnaselt kirjanduse ainekavaga mainida ka „võtmepädevuste ja läbivate teemadega seotud teemavaldkondi, millest ilukirjanduslike tekstide valikul ja käsitlemisel lähtuda“.

2.3. Prioriteetsed väärtused eesti keele ainekavas

Kõige enam tulevad kogu ainekavas väärtustena esile:

- Suhtlemispädevuse väärtustega seotud komponendid, sh emakeeleoskus kui suhtlemispädevuse alus ning mõtlemis- ja õppimisvahend
- Eesti keel kui väärtus iseeneses, kui rahvuskultuuri kandja
- Funktsionaalne ja normikohane keelekasutus

Nendele lisaks võiks olulisemale kohale asetada identiteedi – rahvusliku, keelelise ja kultuurilise, aga ka isikliku enesetunnetuse – nii, et seda käsitletaks ka õppesisus. Eesti keele ainekavas võiksid kajastuda võimalused toetada mitte-eestlastest õpilaste identiteedi kujunemist ning seostada seda eesti keele ja rahva seas toimimise ning vastastikuse austusega. Õpilasi võiks suunata märkama emakeele, kakskeelsuse ja rahvusliku identiteedi küsimusi, arutlema nende üle ning kujundama nende suhtes hoiakuid.

Samuti võiks ehk veelgi enam rõhutada emakeele õppimist selle kasutamise (sh. vabalugemise, (loov)kirjutamise jms.) kaudu – keele reeglite teadlik omandamine ja keele struktuuri tundmaõppimine on olulised, ent need pole eesmärgid (väärtused) iseeneses.

3. Kirjanduse ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist

3.1. Väärtused kirjanduse ainekava kirjelduses ja eesmärkides

Kirjanduse ainekava lühikirjelduses kujutatakse kirjandust kui ainet, mis vormib identiteeti ja tundemaailma ning eetilisi väärtushoiakuid. Aine eesmärkides ja kirjelduses on kajastatud väärtused:

- kirjandushuvi, lugemismotivatsioon
- suhtlemispädevuse väärtustega seonduvad komponendid, nt eneseväljendussoov, esinemisjulgeus
- identiteet („loeb eakohast väärtkirjandust, kujundab selle kaudu oma kõlbelisi tõekspidamisi, rikastab mõtte- ja tundemaailma, areneb isiksusena⁹“, „arendab oma mõtte- ja tundemaailma”)
- loovus (eriti kirjanduslikus vormis)
- austus oma kultuuri vastu („väärtustab kirjandust oma rahvuskultuuri olulise osana”, tüvitekstide tundmine)
- kultuuriline avatus („tutvub eri rahvaste kirjanduse ja kultuuriga”)
- eetilisus („väärtustab ausust ja õiglust, inimväärikat ja vastutustundelist käitumist¹⁰“)

Väärtusi kajastatakse nii käsitlusobjektidena (eelkõige kirjandusteoste analüüs „... .põhirõhk ilukirjanduse lugemisel ja tõlgendamisel“) kui voorustena. „Väärtkirjanduse ja rahvaluule tõlgendamise ja analüüsi kaudu kujundab kirjandus õpilaste esteetilisi ja eetilisi väärtushoiakuid, rikastab tundemaailma, aitab leida oma identiteeti ning luua ainuomast maailmapilti.“

3.2. Väärtused kirjanduse ainekava õppesisus ja õpitulemustes

Ainekavas on väärtuskasvatusel oluline roll. Sedavõrd oluline, et on oht see kõige väärtustatava loendamiseks nii õppesisus kui õpitulemustes „lõhki ajada“. Ainekava autorid on lahendanud selle probleemi, tuues iga kooliastme juures eraldi sisse plokki „Võtmepädevuste ja läbivate teemadega seotud teemavaldkonnad“. Need valdkonnad annavad suunise, mille järgi valida kirjandusteoseid tunnis käsitlemiseks. Teemavaldkondade seast

---

⁹ Ainevaldkonna ühisest sissejuhatuses

¹⁰ samas

võib leida väärtusi nagu: lugemisirõõm, perekonna väärtustamine, ausus, õiglus, inimväärikus, vastutus, lugupidav suhtumine enda ja teiste rahvaste kultuuridesse, looduse hoidmine, sallivus, kodukoha väärtustamine.

Lugejana tekkis nii mõnelgi korral küsimus, miks loend kooliastmeti just nii esitatud on, nt:

Kodus ja koolis: (II kooliaste) perekond, kodu turvalisus, vägivald kodus, armastus oma kodu ja koduste vastu, . . .

Kodus ja koolis: (III kooliaste) perekond, kodu turvalisus, kodu toetav jõud, armastus oma kodu ja koduste vastu, . . .

Selle kohta, mida kirjanduse õppes oluliseks peetakse, annab kontsentreeritud infot veel õppeeesmärkide saavutamist toetavate teoste loend.

Väärtuskasvatus on mingil määral lõimitud ka õpitulemuste ja õppesisu osasse. Seosed väärtustega on pigem siiski tõlgendatavad kui otseselt tekstis välja toodud, nt õpitulemustes: „...analüüsib tegelaste omavahelisi suhteid, võrdleb ja hindab tegelasi”, „kirjeldab loetud tekstile tuginedes tegelaste välimust, iseloomu ja käitumist, analüüsib nende omavahelisi suhteid, hindab nende käitumist, võrdleb iseennast mõne tegelasega”, „seletab õpitud vanasõnade ja kõnekäändude tähendust”, „arutleb kirjandusliku tervikteksti või katkendi põhjal teksti teema, põhisündmuste, tegelaste ja nende probleemide üle, avaldab ja põhjendab oma arvamust, valides sobivaid näiteid nii tekstist kui ka oma elust”.

Õppesisust võib taolisel moel leida ka identiteedi kujunemise toetamist: „iseendaga või kellegi teisega toimunud loo või mälestuspildist jutustamine”, „oma mõtete, tundmuste, lugemismuljete sõnastamine”, „teose sündmustiku ja tegelaste suhestamine (nt võrdlemine) enda ja ümbritsevaga”. Oma ja teiste emotsioonide tajumise/ mõistmise olulisust on veidi välja toodud II astme õppesisus ja III astme õpitulemustes. Suhtlemispädevuse mõiste alla kokkuvõetavat võib leida mõlema kooliastme õppesisus ja õpitulemustes.

Kõige olulisemad väärtuskasvatuse tulemused, näiteks identiteet ja omakultuur võiksid konkreetsemalt kajastuda ka õpitulemustes. Väärtuste toetamine, mis on olemas eesmärkides ja mida vajalikuks peetakse, peaks olema õppesisus ja õpitulemustes lahti seletatud.

Väärtuskasvatuse tulemuste hindamist antud aines pole täpsustatud. Arvestades aine olulisust väärtuskasvatuses, võiks selle teemaga aga tegelda.

Hindamine

Mitmed selgitused väärtuste osa kohta kirjanduse ainekavas asuvad mitte sätestavas dokumendis, vaid „Õppeprotsessi kirjelduses”. Seal on ainekava autorid hindamist just kirjanduses ja väärtuskasvatuse aspektist palju põhjalikumalt avanud. Need seisukohad hindamise kohta võiks lisada ainekava sätestavasse dokumenti.

Õpitulemuste hindamine on õppeprotsessi lahutamatu osa. See on keeruline tegevus, sest

- kirjandustekst on sõnakunst, mille mõistmise-mõtestamisega kaasneb subjektiivseid hinnanguid ja kogemusi;*
- õpilase loovuse ning kirjandusteose tõlgenduse hindamine on kriteeriumidega raskesti määratletav;*
- kirjandusõpetuse metoodikat iseloomustab võteterohkus, mistõttu esineb ka palju hindamismeetodeid.*

Teiste oskuste (lugemisoskus, jutustamisoskus, omalooming) seas hinnatakse ka teksti analüüsi-, tõlgendamis- ja mõistmisoskust:

. . . teksti kesksete mõtete ja võtmesõnade leidmine, teksti teema, probleemide ja peamõtte sõnastamine, teose tegelaste, sündmustiku, miljöö analüüsimine, . . . arutlemine mõnel teoses käsitletud teemal, oma arvamuse sõnastamine, põhjendamine ja kaitsmine, esitatud väidete tõestamine oma elukogemuse ja tekstinäidete varal, . . .

Rõhutatakse kirjeldava hindamise tähtsust selles aines:

Kirjandus iseenesest on isiksuse arengu tugi, mis aitab luua õigeid eetilisi hoiakuid, kujundada väärtushinnanguid ja maailmapilti.

Lisaks on ainekava autorid „Õppeprotsessi kirjelduses” teoste loendi esitamise esimese põhjendusena toonud just väärtuskasvatusliku aspekti:

Lugemisvarasse on haaratud tähtsamate eetiliste ja esteetiliste küsimuste käsitlemist võimaldavaid teoseid nii proosa, luule- kui draamakirjandusest.

Ainekava arenduse ülevaates on alusväärtuste kajastamise kohta järgmine lõik:

Olenevalt õppeaine spetsiifikast ei kajasta kirjanduse ainekava õppekava kõiki alusväärtusi (nt elu austamine; südametunnistuse ja usuvabadus; võrdõiguslikkus ja demokraatia; õigusriigi põhimõtete järgimine; solidaarsus). Õppekava teisi alusväärtusi (nt inimväärikuse austamine; mõttevabadus; lugupidamine enda ja teiste rahvaste traditsioonide ja kultuuriväärtuste vastu; sallivus; ausus, vastutustunne, looduskeskkonna säilitamine) kajastab kaudsemalt ainekava eesmärgiseade, konkreetsemalt õppesisu võtmepädevuste ja läbivate teemadega seotud teemavaldkonnad.

Selle lõigu põhjal näib, et ainekava autorid on käsitlenud kirjanduse rolli väärtuskasvatases põhjendamatult kitsalt. Ainekava lugemisel on samas võimalik ridade vahelt leida ka „kajastamata“ väärtuste käsitlemise võimalusi.

3.3. Prioriteetsed väärtused kirjanduse ainekavas

Kõige enam tulevad kogu ainekavas väärtustena esile:

- (väärt)kirjandus kui väärtus iseeneses
- kirjandus kui vahend isiksuse arenguks, sh väärtushinnangute ja vooruste kujundamise toetamiseks
- lugemishuvi ja –rõõm
- (kirjanduslik) keel, selle kujundlikkus

Moraalsete ja sotsiaalsete väärtuste seast selget prioriteeti välja ei tule. See võib olla taotluslik – väärtuskasvatusega seonduvat on selles aines palju ja konkreetsemate valikute tegemine sõltub kindlasti igast klassist, õpetajast ja õpilasest. Kirjanduse aines võiksid olulisel kohal olla identiteet (rahvuslik, keeleline, kultuuriline ja isiklik) ja omakultuur, suhtlemispädevus, loovus ning austus autori vastu (nt ausus teiste teoste kasutamisel ja viitamisel).

4. Vene keele ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist

4.1. Väärtused vene keele ainekava kirjelduses ja eesmärkides

Vene keele ainekava eesmärkides on eelkõige voorustena kajastatud:

- austus oma kultuuri vastu
- austus teiste kultuuride vastu
- suhtlemispädevuse väärtustega seotud komponendid
- üldinimlikud väärtused

Viimane väärtus jääb liiga üldiseks, pelgalt deklaratsiooniks, mille sisu on raske üheselt mõista. Aine kirjelduses kajastatakse suhtlemispädevust ja austust teiste kultuuride vastu. Suhtlemispädevus on selgelt nimetatud ja kõige põhjalikumalt reflekteeritud.

4.2. Väärtused vene keele ainekava õppesisus ja õpitulemustes

Suhtlemispädevus kajastub vähesel määral I astme õpitulemustes ja õppesisus, rohkem II ja III astme õpitulemustes ja õppesisus. Ülejäänud väärtusi õpitulemustest ja õppesisust ei leia. Kultuuriline, keeleline, rahvuslik ja isiklik identiteet võiksid leida rohkem käsitlemist ja esiletõstmist (ka õpitulemustes). Vene keele ainekava võiks suunata õpilasi märkama küsimusi, mis tekivad emakeele ja riigikeele suhte, kakskeelsuse ja rahvusliku identiteedi juures, arutlema nende üle ning kujundama nende suhtes hoiakuid. Oluline teema on vene keele koht Eestis ning austus nii iseenda kui ka teiste kultuuri vastu.

Analoogselt eesti keele ainekavaga peaks puudutama teabekeskonna ohutuse teemat ning autorluse probleeme. Väärtuste toetamine, mis on olemas eesmärkides ja mida vajalikuks peetakse, peaks olema õppesisus ja õpitulemustes lahti seletatud.

Ainekavas võiks väärtustada ka õpilase aktiivsust tunnis osalemisel, et seada eesmärgiks toetus julgelt oma arvamust avaldava inimese kujunemisele.

4.3. Prioriteetsed väärtused vene keele ainekavas

Ainekava peab oluliseks vene keelt kui väärtust iseeneses, peale selle kerkib kõige enam väärtusena esile suhtlemispädevus. Nende kõrval võiks julgemalt tähtsustada õppija identiteedi kujunemist ning austust oma kultuuri vastu.

5. Kirjanduse (vene õppekeelega koolis) ainekava tööversiooni analüüs väärtuste aspektist

5.1. Väärtused kirjanduse ainekava kirjelduses ja eesmärkides

Vene kirjanduse ainekava lühikirjelduses nimetatakse oluliste väärtustena kultuurilist ja rahvuslikku identiteeti, loovust ja empaatiat. Aine eesmärkides on eeskätt voorustena kajastatud:

- kultuuriline ja rahvuslik identiteet
- mitmekultuurilisus ja austus teiste kultuuride vastu
- suhtlemispädevuse väärtuskomponendid
- emotsioonid

Lühikirjelduses ja eesmärkides nimetatud väärtused kajastuvad ka õppeaine kirjelduses, nendele lisanduvad pigem voorustena:

- humanism
- sallivus
- vastutus
- kõlbeline väarikus,

ning pigem väärtustena:

- õiglus
- looduse hoidmine
- perekond ja kodu turvalisus

Mõningal määral on reflekteeritud identiteedi, mitmekultuurilisuse, sallivuse, loovuse ja suhtlemispädevuse käsitlemise üle venekeelse kirjanduse aines.

5.2. Väärtused kirjanduse ainekava õppesisus ja õpitulemustes

Õpitulemustes kajastub suhtlemispädevus.

Identiteeti, õiglust, empaatiat, emotsioone võib leida II astme õppesisust; loovust, kõlbelist väarikust, looduse hoidmist ja suhtlemispädevust nii II kui III astme õppesisust; vastutust III astme õppesisust.

II astme õppesisus lisanduvad väärtused: headus, ausus, patriotism, inimesearmastus, julgus, töökus, ilu, armastus, tänulikkus, sõprus. III astme õppesisus nimetatakse teemadena patriotismi, vabadusearmastust, halastust, kaastunnet. Tõenäoliselt on see seostatav aine kirjelduses üldiselt nimetatud „üldinimlike väärtustega”, kuid seda ei ole selgelt välja öeldud. Väljend „üldinimlikud väärtused” võib olla eksitav ja väga laialt mõistetav, selle kasutamist peaks võimaluse korral vältima või tuleks lahti seletada, milliseid väärtusi silmas peetakse. Võib-olla oleks parem rääkida alusväärtustest, et ainekava lugejal saaksid tekkida seosed õppekava tervikuga.

Käsitleda võiks austust autori vastu (nt ausus teiste teoste kasutamisel ja viitamisel). Sarnaselt eestikeelsele kirjandusele võib õpitulemustes ja õppesisus aimata kohti, kus väärtustega tegeletakse, kuid see ei ole otse välja öeldud (nt tegelaste iseloomustamine ja võrdlemine). Identiteet ja omakultuur peaksid saama õpitulemustes olulisema koha. Väärtuste toetamine, mis on olemas eesmärkides ja mida vajalikuks peetakse, peaks olema õppesisus ja õpitulemustes lahti seletatud.

Väärtuskasvatuse tulemuste hindamist antud aines pole täpsustatud. Arvestades aine olulisust väärtuskasvatuses, võiks selle teemaga aga tegelda.

5.3. Prioriteetsed väärtused kirjanduse ainekavas

Venekeelse kirjanduse ainekavas kerkivad olulisemana esile:

- kultuuriline ja rahvuslik identiteet
- mitmekultuurilisus ja austus teiste kultuuride vastu
- suhtlemispädevus
- loovus

Tähtsal kohal võiks olla ka austus autori vastu.